

Микола ІВАНІК

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ СТОСУНКИ В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ГАЛИЧИНИ В 1919–1939 рр.: ЕТНОПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ

У червні 1919 р. українське суспільство Галичини постало перед дилемою вибору форм співіснування з польським суспільством у рамках єдиного державного організму. Політична атмосфера в регіоні була вкрай напружена. В українському середовищі ще відчувалася гіркота поразки у боротьбі за свою національну державу, існувала певна розгубленість та робились спроби пошуку шляхів виходу з такого становища. У польському середовищі панувала ейфорія внаслідок швидкого здобуття незалежності та перемоги в українсько-польській війні і, як наслідок таких настроїв, впевненість у можливості швидкого розв'язання українського питання. У цих умовах органи місцевого самоврядування могли стати тією інституцією, в рамках якої українське населення отримало б можливість задовольняти свої культурні, економічні потреби, розвивати політичне життя, що, своєю чергою, сприяло б українсько-польському порозумінню в цілому. Проте передовсім унаслідок урядової політики в сфері самоврядування, останнє перетворилося на ще одне джерело невдоволення українського населення своїм становищем. Інтереси двох націй учергове зіткнулися у площині самоврядування.

Тривале перебування польських земель у складі найбільших європейських імперій привело до того, що на момент відновлення державності на території Польщі діяли різні системи місцевого самоврядування. Галичина успадкувала австрійський тип організації самоврядування, запроваджений ще у другій половині XIX ст. До 1933 р. всі зусилля польського парламенту створити нову законодавчу базу самоврядування не увінчалися успіхом. Хоча протягом перших 15 років незалежності Сейм прийняв близько 40 нормативних актів, які стосувалися організації самоврядування різних рівнів, половина з яких стосувалася Галичини¹. Та вони не змінили ситуації, формально австрійські закони продовжували діяти.

Існувала низка як об'єктивних, так і суб'єктивних причин такого стану речей. Безперечно, відсутність єдиної концепції розвитку самоврядування та єдності у підходах до розв'язання цієї проблеми завадили Сейму швидко розробити та прийняти нове законодавство. З іншого боку, складність питання та велика кількість законів, які необхідно було приймати, вимагали тривалої і копіткої роботи над ними. Однак польські уряди не відзначалися стабільністю й іноді існували лише декілька місяців, що заважало їм реалізовувати свої політичні програми. Слід відзначити ще й особливе ставлення урядових структур до організації самоврядування у Галичині. Саме тут до основного аспекту цієї проблеми, що полягала у співвідношенні компетенцій адміністративних органів та органів самоврядування,

додався національний аспект. Необхідність забезпечити перевагу польського елемента у самоврядних органах, не допустити переваги українців, примусила владу діяти, в порівнянні з іншими регіонами країни, зовсім по-іншому.

Таким чином, діюче законодавство передбачало два ступені територіального самоврядування: громадське (гмінне) в селах та містах і повітове. Базовими законами, що регламентували організацію та діяльність місцевого самоврядування, були: закон від 12 серпня 1866 р. про громади, панські маєтки та повітове представництво та закони від 13 березня 1889 р. та 3 липня 1896 р., що регулювали самоврядування галицьких міст.

Особливістю Галичини було збереження на її території поділу виборців на курії – групи виборців. На приналежність до тієї чи іншої курії впливала величина сплачуваного податку. Насправді це означало збереження дії майнового цензу. Польська ліквідаційна комісія (ПЛК) у Кракові 23 листопада 1918 р. видала розпорядження про створення додаткової курії, в якій могли брати участь у виборах всі ті, хто був до цього позбавлений такої можливості². Утворення додаткової курії не усунуло нерівноправності виборців, оскільки фактично продовжував діяти майновий ценз. Це фаворизувало заможні верстви населення, що в умовах Галичини означало надання переваги польському та єврейському населенню.

З ініціативи уряду в червні 1919 р. розпочався процес розпуску органів самоврядування. Спеціальною постановою від 12 червня 1919 р. уряд наділив старост повноваженнями розпускати громадські ради. Було видано відповідне розпорядження, в якому прямо зазначалося, що необхідно створювати тимчасові громадські уряди у складі не менше п'яти чоловік "...під політичним оглядом повністю надійних, на чію лояльність можна сподіватись"³. Головним критерієм в оцінці діяльності ради для старости були не результати її господарської діяльності чи фінансового становища конкретної громади, а національність та особиста політична лояльність керівників громад. Досить поширеною була практика перевірки старостою їх політичних поглядів. Зокрема, в донесенні старости Рогатинського повіту (Станиславівське воєводство) до Президії Намісництва у Львові від 12 серпня 1919 р. прямо зазначалося: "Щодо змін в особах начальників громад розпочав розслідування з метою виявити їх лояльність, а якщо буде необхідність усунення їх з посади, неухильно буду діяти згідно з рескриптом від 12 червня 1919 р. і донесу це в Президію"⁴. Насправді перевірка лояльності означала розпуск передовсім тих громадських рад, які склалися з українців. Про мотивацію розпуску громадської ради свідчить лист старости до керівництва громади Кугаїв (Львівський повіт): "З метою впорядкування місцевих громадських стосунків, які під час українського вторгнення прийшли в розлад і запевнення громаді належної адміністрації усуваю теперішню, встановлену нелегальним українським урядом громадську зверхність і запроваджую тимчасово, аж до відкликання провізоричний громадський уряд"⁵. У підсумку станом на кінець 1924 р. з 3700 сільських громадських рад не діяло 2584⁶. З них у Львівському воєводстві було розпущено 779 рад, що становить 35% від їх загальної кількості. У Тернопільському воєводстві не діяло 1016 рад, а це 94% усіх сільських рад. У Станиславівському воєводстві ці цифри відповідно становлять 789 рад чи 87%.

Подібна ситуація склалася і в міських радах. У Львівському воєводстві розпущено 53% міських рад, у Тернопільському – 57%, а у Станиславівському – 76%. Для порівняння слід відзначити, що у Краківському воєводстві було розпущено лише 1% сільських громадських рад і 34% міських⁷. Слід зазначити, що ради різних рівнів розпускалися не лише з ініціативи властей, а й, так би мовити, законним шляхом, внаслідок закінчення терміну дії. Проте у таких випадках уряд не поспішав з проведенням виборів у таких громадах, як цього вимагав закон. Натомість старости призначали так званих наказних комісарів. Для допомоги цим чиновникам призначалися тимчасові прибічні ради з кількох чоловік.

Чисельність громад, у яких вся влада була зосереджена в руках наказних комісарів, постійно зростала. Якщо у 1924 р. з 6275 громад Галичини в 2300 правили наказні комісари, то в 1925 р. чисельність таких громад досягла 3500⁸. На всі вимоги громадськості провести вибори офіційні власті відповідали відмовою, мотивуючи її тією обставиною, що Сейм ще не прийняв нового самоврядного законодавства. Урядовим структурам було вигідно тримати під контролем, хоча і в повному безладі, органи самоврядування всіх рівнів. Характерно, що відмова у проведенні виборів до сільських, міських та повітових рад стосувалася лише трьох південно-східних воєводств. У всіх інших регіонах країни стосунки у сфері самоврядування були частково внормовані. У Краківському воєводстві вибори до сільських та міських рад були проведені на основі старих австрійських законів з відповідними змінами до них. Так само на території колишньої, так званої “пруської займанщини” вибори були проведені на основі дещо зміненої пруської виборчої ординації. На території колишнього Конгресового Королівства було введено в дію тимчасовий закон про організацію самоврядування та проведено вибори до повітових сеймиків. Навіть у Волинському воєводстві відбулися вибори до самоуправних установ на основі спеціально прийнятих урядових ухвал⁹. Три південно-східні воєводства у цьому плані залишалися винятком.

У подібному становищі перебували повітові органи самоврядування. Формально продовжував діяти закон від 12 серпня 1866 р., який вимагав після розпуску повітової ради чи припинення її діяльності внаслідок закінчення строку повноважень, проводити вибори. На практиці це положення закону відкрито ігнорувалося. Повітові ради розпускалися без призначення дати нових виборів. З 74 повітових рад, включаючи Краківське воєводство, влада розпустила 43 повітові ради, причому майже винятково в українській частині Галичини. На кінець 1925 р. у Львівському воєводстві кількість розпущених рад досягла 56%, у Тернопільському – 73%, у Станиславівському – 78%¹⁰. Втручалася у справи повітового самоврядування також і Міністерство внутрішніх справ шляхом призначення старост керівниками повітових відділів. Це не лише суперечило чинному законодавству, але й зовсім по-іншому трактувало саму суть самоврядування, перетворюючи його на додаток до адміністративної влади. Станом на 1922 р. у 14 повітах Галичини повітові відділи були під керівництвом старост¹¹.

У 1923 р. була здійснена спроба провести вибори до громадських рад. Проте швидко з'ясувалося, що вибори можуть дати небажані для влади результати. Ряд положень виборчої ординації робили неможливою участь у виборах значної кількості польського населення, насамперед колоністів. Зокрема, пункт 6 закону від 12 серп-

ня 1866 р. твердив, що членами громади, а отже, і право брати участь у виборах мають ті громадяни, які не менше ніж один рік проживають в громаді і сплачують місцевий податок. Таким чином, у разі проведення виборів у сільських громадах абсолютну більшість здобули б українці. Польський уряд не бажав і не міг цього допустити. Першими проти проведення виборів виступили старости. Вже у вересні 1923 р. вони почали звертатися до воєводських управлінь з повідомленнями про недоцільність проведення виборів. Зокрема, староста в Тлумачі (Станиславівське воєводство) пояснював недоцільність їх проведення тим, що у голосуванні не зможуть взяти участі власники двірських обшарів¹². Згодом проти проведення виборів виступили львівський, тернопільський і станиславівський воєводи. Особливо різко критикував спроби уряду провести вибори львівський воєвода В.Грабовський¹³. Після відповідного тиску на прем'єр-міністра було вирішено вибори відкласти, як згодом з'ясувалося, на невизначений строк.

Лише в 1927 р. уряд повернувся до ідеї провести вибори до громадських рад, що стали помітною політичною подією у краї. В квітні 1927 р. міністр внутрішніх справ Ф.Славой-Складковський підписав розпорядження про призначення виборів до сільських і міських громадських рад на території трьох південно-східних воєводств, за винятком Львова.

Серед усіх українських політичних партій Галичини лише дві – УНДО та УСРП – приділяли значну увагу проблемам самоврядування, а з них тільки УНДО володіло необхідним людським та матеріальним потенціалом, політичним впливом на населення та представництвом у Сеймі, щоб проводити і координувати роботу в самоврядуванні у межах усього регіону. Решта політичних партій не мала вагомego впливу на стан справ у самоврядуванні, їх зацікавлення цією проблематикою було тимчасовим. На сторінках української преси у зв'язку з виборами активно обговорювалося два питання, а саме, можливість утворення єдиного політичного блоку для участі у виборах та можливість укладення українсько-єврейського передвиборчого союзу, що дуже занепокоїло польські урядові структури. “Dziennik Polski”, торкаючись цієї проблеми, заявив: “...якщо українці в державі свідомо представляють собою відцентрові сили і бажають перетягнути на свій бік євреїв, то з польського боку на адресу тих партій, які б прийняли таку пропозицію, повинна бути висловлена пересторога”¹⁴. Таким чином, у виступах офіційних польських посадових осіб було недвозначно зроблено натяк на негативні для євреїв наслідки українсько-єврейського союзу під час виборів. Саме тому до укладення такого союзу не дійшло. Не було створено і єдиний український політичний блок.

Увесь процес підготовки до виборів і їх хід контролювався адміністративною владою в особі старост. Величезний вплив на хід виборів мали виборчі комітети, членів яких призначали старости. Українці потрапляли до їх складу як виняток. Адміністративна влада мала практично необмежену можливість втручання у хід виборів і таким чином впливати на кінцевий результат. Усі ці фактори впливу на хід виборів були застосовані владою під час виборчої кампанії. У ході виборів були зафіксовані численні порушення. На протести з боку українських виборчих комітетів влада не реагувала. Незважаючи на тиск та зловживання загалом, українці досягли значного успіху у виборах до сільських рад і отримали представництво у міських радах. Особливо відчутною їх перемога була на виборах до сільських рад у

Тернопільському і Станиславівському воєводствах. У першому українське сільське населення становило, за офіційними даними, 50,8%, а на виборах воно здобуло 62,1% мандатів сільських радних; у другому ці цифри становлять відповідно 78,6% населення і 79,9% мандатів. Лише у Львівському воєводстві при 53,3%¹⁵ українців, що проживали на селі, на виборах вони здобули 40,4 % мандатів¹⁶. Саме у цьому воєводстві, де українське населення в селах мало незначну чисельну перевагу, адміністративній владі вдалося забезпечити перемогу на виборах польській меншині.

Разом з тим вибори поставили перед українським суспільством низку проблем, до розв'язання яких воно виявилось не готовим. Насамперед це стосується законодавчого забезпечення виборів. Архаїчні австрійські юридичні норми надійно забезпечували польський “стан посядання” в органах самоврядування. Слід зазначити, що польські уряди не дуже зважали на юридичні норми, особливо коли вони стояли на перешкоді їх планам. Саме з цією обставиною пов'язано збереження дії куріального виборчого права на території трьох південно-східних воєводств, а також відмова впродовж тривалого часу від проведення виборів. Національний аспект відігравав ключову роль у політичній лінії уряду щодо самоврядування на території Галичини. Українські партії нічого не змогли протиставити тиску з боку адміністративних властей, виявились не готовими до такого перебігу подій. Це пояснюється відсутністю достатньої зацікавленості самоврядною проблематикою з їх боку, а також відсутністю чіткої програми дій у цій сфері. Вибори засвідчили також неспроможність українських партій поставити принцип національної солідарності вище партійних інтересів.

Вибори до повітових рад і відділів у 1927 р. не були проведені. Влада зберегла повноваження старих повітових рад і відділів, які були створені винятково шляхом призначення. Хоча вибори до органів повітового самоврядування не відбулися, влада його реформувала. До 1927 р. у Галичині лише в деяких повітах діяли повітові ради і відділи, обрані ще до війни. В тих повітах, де ці ради внаслідок різних причин були не укомплектовані, було призначено урядових комісарів. У раді повітів їх функції виконували старости. Після виборів санаційний режим вирішив об'єднати адміністративну та самоврядну владу в повіті. З цією метою були розпущені діючі повітові ради. Місце голів повітових рад та урядових комісарів зайняли старости. Їм, як новим головам повітових рад, додавалися прибічні ради, які офіційно називалися тимчасовими повітовим урядами. Така реорганізація була проведена в усіх повітах Галичини. В останню чергу це було зроблено в Копичинському повіті Тернопільського воєводства у листопаді 1928 р.¹⁷ Після реорганізації повітового самоврядування виявилось, що поляки отримали абсолютну перевагу у повітових прибічних радах. У Львівському воєводстві чисельність польських радних у них становила 74,8%, у Тернопільському – 66,8%, у Станиславівському – 57,6%¹⁸.

Лише в 1933 р. Сейм спромігся прийняти новий закон, який змінив устрій самоврядування в Галичині. 23 березня 1933 р. Сейм ухвалив закон “Про частинну зміну устрою територіальної самоуправи”. Ставлення українського політикуму до закону було різко негативним. Зокрема в листопаді 1933 р. на засіданні ЦК УНДО, присвяченому майбутнім виборам до міських рад, було прийнято кілька постанов. В одній з них прямо заявлялося, що нові закони “відбирають самоуправі її окремішність і роблять її складовою частиною державної адміністрації”¹⁹. І в

майбутньому, використовуючи будь-яку нагоду, українські послы в Сеймі висловлювали свою різко негативну оцінку закону.

Така оцінка нового закону про устрій самоврядування була не безпідставною. Уніфікуючи устрій місцевого самоврядування у межах всієї країни, закон спричинив найбільші зміни саме в Галичині. Абсолютною новиною для регіону стало запровадження збірних громад – волостей. Така волость об'єднувала кілька, а іноді і більше десятка колишніх сільських громад. Хоча одинична громада була збережена, її повноваження і компетенції були обмежені на користь волості. Громадські ради були збережені. Вони обирали нове керівництво громади – солтиса і підсолтиса (аналог колишнього вйта і його заступника). Проте їх функції зводилися фактично лише до участі у виборах членів волосної ради, оскільки закон передбачав посередність цих виборів. Не більше прав мали і солтиси. Будь-які їх рішення, навіть у справах, що стосувались місцевих потреб, набирало чинності лише після їх затвердження у волості. Саме волость була покладена в основу нової структури самоврядування. У виборах волосних радних мали право брати участь лише члени громадських рад, солтиси і підсолтиси.

Волосні радні обирали вйта, його заступника і двох лавників. Ключову роль у громадському уряді відігравав волосний писар. Усі разом вони становили волосну управу. Згідно з нормами закону, обрання на посади солтиса та підсолтиса, вйта та всього складу волосної управи вимагало обов'язкового затвердження старою. Тим самим заперечувалася сама суть самоврядування, оскільки вирішальну роль тепер відігравала не воля територіальної громади, а воля представника адміністративної влади – старости.

Децю менших змін зазнало самоврядування у містах. Було збережено дію законів про міське самоврядування з 1889 і 1896 рр. Чисельність міської ради залежала від чисельності населення міста і могла становити від 12 до 72 осіб. Міські радні обирали у великих містах президента, віце-президента і лавників, а у менших – бургомистра, віце-бургомистра та лавників. Вони становили міську управу – магістрат. Проте і у містах вибір президента чи бургомистра та їх заступників також вимагав затвердження воеводою чи старою. Крім права затверджувати склад магістрату, воеводи і старости мали дуже широкі контрольні повноваження щодо міських рад. Крім того, Міністерство внутрішніх справ отримало право розпускати міську раду ще до закінчення терміну її повноважень з цілої низки причин, зокрема через “допущення виступів, які підривають повагу чи зменшують довіру суспільства, якщо попереднє попередження контролюючих властей не принесло результатів”²⁰. Фактично, під це поняття можна було підтягнути кожен критичний виступ на адресу санаційного режиму зокрема чи польської влади в цілому. Після розпуску ради її функції виконував магістрат, склад якого знову ж таки повністю залежав від волі воеводи чи старости.

Повітове самоврядування зазнало лише формальних змін. Так, юридично було закріплено той стан речей в повітовому самоврядуванні, який склався в попередні роки. Реформа не зачепила організації самоврядування на рівні воеводств. Формально продовжував діяти указ президента від 19 січня 1928 р. про створення воеводських рад та воеводських відділів з воеводою на чолі. Проте насправді до створення цього сурогату воеводського самоврядування приступили лише в 1935 р. В цьому ж році були проведені перші повоєнні вибори до повітових рад.

Таким чином, фундаментальною засадою нового закону, яка перекреслювала саму суть самоврядування у своєму класичному значенні, була засада передачі компетенцій на користь виконавчих органів самоврядування та їх керівництва. Іншою фундаментальною засадою закону було повне підпорядкування місцевого самоврядування адміністративній владі. На рівні повітів і воєводств дійшло до безпосереднього злиття адміністративного і самоврядного чинника в устрої самоврядування.

Зміни, які вніс новий закон, мали не лише суто косметичний, поверховий характер, змінилася сама концепція організації самоврядування. Закон, у порівнянні з попереднім періодом, зовсім по-іншому визначав роль і місце органів самоврядування в системі політико-адміністративного устрою держави. Він розглядав ці органи не як окремих, відносно незалежний інститут публічної влади, що виконує свої функції в рамках, визначених законом, а як складову частину державної адміністрації. Таке трактування знайшло відображення і в новій конституції Польщі, прийнятій у квітні 1935 р.

Реформування устрою самоврядування відбувалось одночасно з виборами до самоврядних органів усіх рівнів. Тривалий виборчий марафон включав у себе вибори до міських, громадських рад та вибори міських урядів і керівництва громад, вибори до волосних рад та управ, а також вибори повітових і воєводських рад. Виборчий процес тривав два роки.

У грудні 1933 р. в Галичині розпочалися вибори до міських рад. У переважній більшості східногалицьких міст і містечок вибори були призначені на 10 грудня 1933 р. З 1480 мандатів українці здобули 192, з них на УНДО припадає 173. Причому, всупереч постанові ЦК УНДО про шкідливість укладення передвиборчих компромісів, 77 членів УНДО погодилися на компроміс з представниками ББВР і укладення спільних виборчих списків. Оцінюючи цей факт порушення партійної дисципліни, газета “Діло” вмістила статтю, у якій визнавалось, що це “...сумний показник занепаду громадської дисципліни”²¹. У цілому ж підсумки виборів для українців були негативними. У Львівському воєводстві з 632 мандатів вони здобули лише 65 (10,3%), у Тернопільському – 60 мандатів (12%), а у Станіславівському – з 348 мандатів вибороли 67 (16,3%)²². Якщо врахувати той факт, що близько половини обраних радних-українців кандидувало з проурядових списків, то результати виборів під таким кутом зору будуть ще гірші.

Довибори до міських рад були призначені на 27 травня 1934 р. Вони викликали ще менше зацікавлення з боку українського населення і мало чим відрізнялись від попередніх. У цілому ж результати довиборів суттєво не вплинули на представництво українців у міських органах самоврядування. З 572 мандатів українці здобули лише 57²³. У порівнянні з результатами виборів 1927 р. у Тернопільському та Станіславівському воєводствах представництво українців у міських радах зменшилося майже наполовину, лише у Львівському воєводстві воно залишилось на попередньому рівні. Показовими в цьому плані є підсумки виборів до міської ради Львова, де з 72 радних українська громада міста спромоглася обрати лише одного радного.

Після закінчення виборів до міських рад восени 1934 р. стартували вибори до сільських громадських рад. У переважній більшості сільських громад вибори розпочалися 30 вересня 1934 р.

Як і під час попередньої виборчої кампанії до міських рад, українське населення виявило незначну зацікавленість виборами до громадських рад. Крім того, ці вибори мали ще одну характерну особливість: у переважній більшості громад вибори носили формальний характер, оскільки ще до них укладались угоди і висувався один список кандидатів на радних. Це явище набуло масового поширення і було ініційоване представниками адміністративної влади. У цілому з 2233 громад Львівського воєводства альтернативні вибори відбулися лише у 247 громадах. У Тернопільському воєводстві майже в 90% громад вибори пройшли у формі голосування за єдиний список. З 1163 громад, у яких відбулись вибори, лише в 219 конкурували між собою український і проурядовий виборчі списки. Аналогічно вибори проходили і в Станиславівському воєводстві. Лише в 98 громадах з 889 відбулося альтернативне голосування²⁴.

Результати таких “виборів без вибору” були відповідними. У Львівському воєводстві українці здобули 34,2% мандатів радних, у Тернопільському – 42,4%, а в Станиславівському – 73,4%. Якщо порівняти ці результати з результатами виборів 1927 р. до громадських рад, то ми побачимо, що в усіх трьох південно-східних воєводствах представництво українців у громадських радах скоротилось. У Львівському воєводстві на 6,2%, у Тернопільському – на 19,7%, у Станиславівському – на 6,5%.

Масовий характер зловживань, майже нічим не прикриті втручання адміністративних властей у хід виборів стали приводом для спільного запиту послів УПР у Сеймі до міністра внутрішніх справ. Запит був поданий 14 лютого 1935 р. Під ним поставили підписи 14 українських послів. Текст цього документу в цілому дає вичерпну характеристику виборам та виборчим технологіям, застосованим владою у ході виборчої акції. Зокрема, в ньому стверджувалося: “Те, що до цих пір діється при так званих самоврядних виборах в трьох південно-східних воєводствах, не можна назвати виборами. Це не акт вільного висловлення волі народу. Те, що діється з листопада на території трьох південно-східних воєводств під час так званих самоврядних виборів є однією великою сумою зловживань адміністративної влади або призначених нею виборчих комісій”. Далі в запиті йшов перелік найбільш характерних видів зловживань, а саме: призначення виборів в українських громадах у незручний час, під час сільськогосподарських робіт; неповідомлення про дату голосування; визнання недійсними українських виборчих списків; абсолютна перевага у виборчих комісіях поляків; позбавлення права голосу активних українських громадських діячів; змушення до укладання компромісних списків і т.д.²⁵ Реакції на цей запит не було.

Протягом травня 1935 р. проходили вибори до повітових рад. Повітові ради і особливо їх виконавчі органи – повітові відділи, відігравали в структурі органів місцевого самоврядування ключову роль. Будь-яке рішення волосної чи міської ради набувало чинності лише після його затвердження повітовим відділом. З самого початку уряд законодавчо закріпив перевагу адміністративного чинника в повітовому самоврядуванні, призначивши старост керівниками рад та відділів. До 1935 р. повітові ради не обирались, а призначалися і мали лише дорадчі функції. Вибори не викликали значного зацікавлення українських політичних партій, що можна пояснити кількома причинами. Зокрема вибори до повітових рад мали посередній характер, тобто лише члени волосних рад, вийти та їх заступники з лавниками, а

також міські радні та члени міських управ мали право обирати повітових радних. Крім того, згідно з розпорядженням воєвод головами виборчих комісій у своїх волостях та містах призначалися війти, керівники міських управ або бургомістри. Ще на стадії проведення волосних виборів, у ході укладення компромісних угод між польською і українською сторонами, наперед узгоджувалася кандидатура члена повітової ради. Це у кращому випадку, а найчастіше все вирішувала воля старости. Тому результати виборів практично були відомі заздалегідь. До 1934 р. на теренах Львівського, Тернопільського та Станиславівського воєводств не було жодної повітової ради чи відділу, де б українці мали більшість. Вибори 1935 р. дали ще нижчий відсоток українців у повітових органах самоврядування.

У 1939 р. були проведені чергові вибори до органів самоврядування. Українська партійна преса виявила значну зацікавленість майбутніми виборами. Ще до їх призначення на сторінках українських газет з'явилось кілька статей, присвячених виборам. Разом з тим зазначалося, що в порівнянні з виборами до Сейму і Сенату, підготовка до виборів проходить в атмосфері байдужості і апатії²⁶.

Очевидно, що партійне керівництво втратило ілюзії щодо свого впливу на хід виборів і їх підсумки. Виборчий процес контролювався старостами і поліцією. Старости зобов'язали начальників поліційних відділів надсилати тижневі звіти про хід виборчої акції. Один з пунктів цих звітів повинен був містити оцінку шансів проурядових сил і рекомендації щодо заходів з метою досягнення бажаних результатів²⁷. У переважній більшості громад під тиском адміністративної влади між польськими і українськими виборчими комітетами було укладено виборчі угоди. Підсумки виборів були відповідними.

У цілому по Львівському воєводству поляки збільшили своє представництво в радах на 1614 осіб у порівнянні з попередніми виборами. На загальну кількість 40780 мандатів громадських радних вони здобули 21698 мандатів. Одночасно українці зменшили своє представництво майже на 1100 мандатів²⁸. Та ж картина і в Тернопільському та Станиславівському воєводствах. Особливо різке збільшення відсотка поляків у громадських радах відбулося у Станиславівському воєводстві: з 47% у 1934 р. до 55,4% у 1939 р.²⁹

Підсумки виборів до громадських рад викликали різко негативну реакцію провідних українських політиків. Була здійснена спроба колективного протесту з їх боку. 28 березня 1939 р. на засіданні Сейму послі С. Баран, З. Пеленський, П. Лисяк, Г. Ганкевич, І. Тарнавський, Д. Великанович, С. Навроцький та В. Болюх подали спільний запит до міністра внутрішніх справ з приводу масових зловживань у ході виборів на терені трьох південно-східних воєводств. Серед цілого арсеналу засобів впливу на кінцевий результат виборів особливе невдоволення послів викликав той факт, що польська влада робила натиск на українське громадянство з метою укладення спільних виборчих списків. Причому робилося це переважно в громадах з українською більшістю населення. Поляки вимагали половину мандатів навіть тоді, коли чисельність українських виборців становила 80%³⁰. В громадах з польською більшістю мова про ускладнення компромісного списку вже не йшла. Цей запит досить об'ємний, займає 16 сторінок машинописного тексту і містить численні факти зловживань чиновників у ході виборів. Запит не мав жодних наслідків. Даючи офіційну відповідь на нього, міністр внутрішніх справ Ф. Славој-Складковський

заявив: “На підставі аналізу повідомлень на спостережень, зроблених безпосередньо делегованими урядовцями підлеглого мені відділу під час виборчої акції до громадських рад, вважаю за необхідне заявити, що запит послів С.Барана та інших має неслухні закиди, що спираються на цілком неперевіраних фактах”³¹.

Невтішними для українського міського населення виявилися також результати виборів до міських рад, що закінчились у кінці травня 1939 р. У Львівському воєводстві з 972 міських радних українцями були 86 осіб, у Тернопільському воєводстві українці здобули 87 мандатів з 572³², а у Станиславівському – 86 з 448 мандатів міських радних³³. В усіх трьох воєводствах чисельність українців у міських радах зменшилася. Що стосується політичної характеристики підсумків виборів, то переважну більшість мандатів здобув проурядовий ТНС. У Львівському воєводстві з 972 радних членами ТНС були 474 особи, у Тернопільському – до цього блоку входив 301 радний з 572, а у Станиславівському – 224 радні з 504 міських радних³⁴. До міської ради Львова не потрапив жоден українець.

Рівень українсько-польських стосунків у площині самоврядування мав дуже важливе значення для українського населення. Проте саме на цьому рівні ніякого загравання з українцями з боку адміністративної влади не було і не могло бути. Вся міжвоєнна політика польських урядів у галузі самоврядування на українських землях мала дві цілі. По-перше, забезпечити будь-що якомога більше представництво поляків у цих органах, по-друге, поставити їх під повний контроль адміністративної влади. Національний склад сільських та міських громадських рад, і особливо повітових рад, кількість українців-війтів наочно свідчить про те, хто займав панівне становище в органах місцевого самоврядування трьох південно-східних воєводств.

Протягом всього міжвоєнного періоду велася цілеспрямована політика колонізації органів місцевого самоврядування. За допомогою змін до самоврядного законодавства, зловживань і фальсифікацій під час виборів, грубого адміністративного тиску на українське населення, підпорядкування самоврядних органів адміністративній владі від виборів до виборів представництво українців в радах постійно зменшувалося. Уряд подбав про абсолютну перевагу поляків у виконавчих органах самоврядування, навіть якщо українське населення становило абсолютну більшість в тій чи іншій громаді. Самоврядування не тільки не стало для української більшості “бастіоном національної оборони”, а й перетворилось на ще один, досить дієвий засіб асиміляції українців. Нерозуміння польськими урядами складності міжнаціональних стосунків призвело до того, що самоврядування не стало площиною полагодження українсько-польських суперечностей, а перетворилося на ще одне джерело невдоволення українського населення своїм становищем у Другій Речі Посполитій.

¹ Historia państwa i prawa Polski. 1918 – 1939. – Warszawa, 1962. – Cz. I. – S. 201.

² Державний архів Львівської області (далі – ДАЛЮ). – Ф. 7. – Оп. 1. – Спр. 788. – Арк. 3.

³ Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДАУЛ). – Ф. 146. – Оп. 33. – Спр. 2030. – Арк. 8.

⁴ Там само. – Оп. 8. – Спр. 4037. – Арк. 2.

⁵ ДАЛЮ. – Ф. 7. – Оп. 1. – Спр. 562. – Арк. 2.

- ⁶ *Целевич В.* Практичний poradnik pro vıborchu ordınacıu do громад в Галıчıні. – Львів, 1927. – С. 4.
- ⁷ Дїло. – 1926. – 15 липня.
- ⁸ Свобода. – 1927. – 13 лютого.
- ⁹ Дїло. – 1926. – 15 липня.
- ¹⁰ ЦДІАУЛ. – Ф. 770. – Оп. 1. – Спр. 1438. – Арк. 12.
- ¹¹ Там само. – Спр. 1467. – Арк. 12.
- ¹² Державний архїв Івано-Франківської області (далї – ДАІФО). – Ф. 2. – Оп. 7. – Спр. 21. – Арк. 48.
- ¹³ Дїло. – 1923. – 13 жовтня.
- ¹⁴ Dziennik Polski. – 1927. – 6 маїа.
- ¹⁵ Sprawy Narodowościowe. – 1935. – № 6. – S. 563.
- ¹⁶ *Felinski M.* Українці в Polsce odrodzonej. – Warszawa, 1931. – S. 80.
- ¹⁷ Дїло. – 1929. – 20 квітня.
- ¹⁸ *Felinski M.* Українці в Polsce... – S. 80.
- ¹⁹ Дїло. – 1933. – 22 листопада.
- ²⁰ Historia państwa i prawa Polski. 1918 – 1939. – Warszawa, 1962. – Cz. I. – S. 207.
- ²¹ Дїло. – 1933. – 22 грудня.
- ²² Наш прапор. – 1933 – 14 грудня.
- ²³ Sprawy Narodowościowe. – 1934. – № 2–3. – S. 250.
- ²⁴ Там само. – № 5–6. – S. 596.
- ²⁵ ЦДІАУЛ. – Ф. 344. – Оп. 1. – Спр. 563. – Арк. 1–5.
- ²⁶ Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1938. – 28 sierpnia. – S. 351.
- ²⁷ Державний архїв Тернопільської області. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 253. – Арк. 6.
- ²⁸ Pustrowany Kurjer Codzienny. – 1939. – 22 marca.
- ²⁹ ДАІФО. – Ф. 2. – Оп. 7. – Спр. 980. – Арк. 70.
- ³⁰ Нова зоря. – 1939. – 31 березня.
- ³¹ Мета. – 1939. – 25 червня.
- ³² Gazeta Lwowska. – 1939. – 28 маїа.
- ³³ ДАІФО. – Ф. 2. – Оп. 7. – Спр. 980. – Арк. 83.
- ³⁴ Нова зоря. – 1939. – 29 травня.